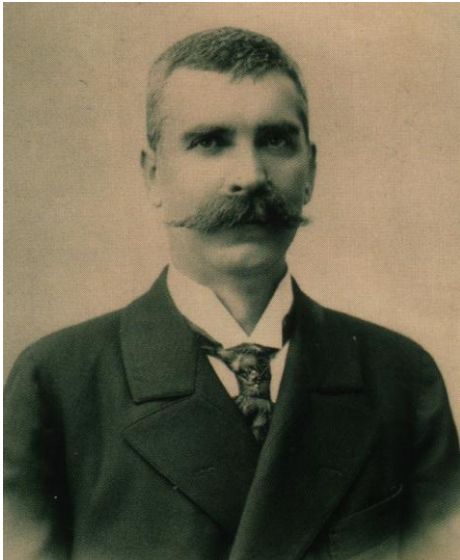

ВАЗОВАТА ФАНТАСТИКА – ИСТИНИ И НЕИСТИНИ

Към историята на разказа „Последният ден на XX век” от Иван Вазов

Преди петнайсетина години у нас тържествено беше отбелязана стогодишнината на българската научна фантастика, като за нейно начало беше приет разказът на Иван Вазов „Последният ден на XX век”. Въпреки засилващия се интерес към него през последните години в интернет, историята му и до днес не е изяснена, а родните почитатели на историко-техническата патриотарщина приписват на големия български писател толкова упорито някои технически „прозрения”, че междувременно на тях са повярвали и руски специалисти по фантастика. През 2000 г. обърнах внимание за необходимостта от по-внимателен прочит на Вазовата фантастика [1], но по онова време няха възможност да ползвам огромния информационен ресурс на интернет. 115-годишнината, свързана с историята на този безспорно забележителен разказ, е повод да напомня за него, като добавя и новоиздирени сведения.

Иван Вазов (1850-1921 г.) –

http://hissaria.blogspot.com/2012/07/blog-post_4350.html

За социално-фантастичните предвиждания на автора няма голямо значение дали разказът е публикуван през 1899 или 1913 г. За описаните технически средства, които според Вазов ще бъдат в употреба към края на XX в., това обаче е съществено, **защото за принос към фантастиката може да се приеме само онова от тях, което не е било описано вече в литературата**

до появяването на разказа. Доколкото си спомням, през 2000 г. въз основа на редакторски бележки към многотомно издание на събраните съчинения на Ив. Вазов приех, че разказът е написан през 1899 г., но публикуван през 1913 г. Подобна версия (написване 1899, но публикуване 1912 г.) се радва на почитатели и до днес [2], но наред с нея битуват и вариантите: отпечатан на 30 декември 1899 г. и на 3 януари 1912 г. във в. „Мир”. Наред с това преобладава мнението, че между текста от 1899 и 1912 г. няма различия или те не са съществени. Вероятно това обяснява факта, че в интернет е разпространен изключително (с едно изключение) текстът на разказа от 1912 г. Поради установените различия и неясноти относно литературната история на разказа, наложи се този път да направя допълнително критично проучване.

Княжеският дворец и Градската градина в София, края на XIX в. – <http://www.lostbulgaria.com/?p=5647>

В бр. 3446 от 2 (**втори**) януари 1912 г. на вестник „Мир” (стр. 1) наистина е отпечатан разказът „Последният ден на XX век” от Ив. Вазов и към текста е добавена датата 30 декември 1899 г. Само три дни след това вестник „Реч” публикува едноименно съобщение със следния текст: „Под това заглавие „Мир” от 3 януари е поместил в подлистника си любопитна фантазия на г. Вазова, която вярваме с удоволствие са прочели всички. Ако си спомнят читателите, тая фантазия – пророчество – каква ще бъде политическа България в края на тоя век – беше напечатана, като подлистник в „Мир”, още на 30 дек. 1899, от дето сега е възпроизведен.” Приемам, че датата е неволно

сгрешена (от 2 на 3 януари) при някогашния печатарски набор на текста на статията, но преди време имах възможност лично да прегледам броя и в него разказът наистина е отпечатан на първата страница, а не в подлистник. Поради тази силно озадачаваща грешка, с голямо съмнение приех твърдението на незнайния вестникар, че разказът бил напечатан „като подлистник в „Мир”, още на 30 дек. 1899”, т.к. тази годишнина на вестника липсва във фонда на РБ „Петко Р. Славейков” във Варна и сега не мога да проверя дали това е истина. Все пак известен изследовател на българската журналистика като проф. Филип Панайотов е издал книга, в която публикува текста на разказа от 1899 г., като отчасти коментира някои различия (най-вече някои от тях, свързани с политическата история) [3, с. 157]. Наистина това все още не е оригиналният текст от 1899 г., но имам основание да приема, че авторът добросъвестно е публикувал оригиналният текст. Сравнението на текста от 1899 г. с текста от 1912 г. показва, че различията не са малко и са съществени.

I. По морско-историческия прочит

Според текста от 1899 г., в края на ХХ в. българският крал приема „адмирала на българската млада флота, която се бе прибрала в Кавала, подир маневрите си по Бяло море заедно с руската”. Ив. Вазов е министър на народното просвещение от септември 1897 до октомври 1899 г., а тъкмо тогава – 12 (24) ноември 1897 г. – Морската част и Флотилията в Русе е разделена на две части и е формирана Морската част с щаб във Варна, т. е. български военен флот в Черно море. Очевидно това събитие е направило толкова силно впечатление, че две години по-късно при описване на бъдещето му след един век Вазов го представя все още като „млада флота”. В текста от 1912 г. определението „млада” липсва. Много по-силно впечатление прави обаче фактът, че и в двете редакции на разказа държавният глава на България приема само командващия на българския военен флот и нито един от командващите на другите видове войски. Наистина към началото на 1912 г. българската авиация е в процес на зараждане и това би обяснило отсъствието на нейният командващ, но защо няма запис за сухопътните войски, които при написването на разказа са на несравнимо по-висока почит от флота? Дали пък Вазов не е предчувствал процеса на ликвидацията им през ХХI век, на който гальовно ще му думат „реформа”...

Още в текста от 1899 г. българският крал, разхождайки се след един век из София, минава край зданието на „Министерството на мореплаването”. Забележително държавническо мислене на големия български писател за равнището на управление на морското дело в страната. За съжаление обаче той не успява да предвиди съдбата на българското мореплаване в началото на ХХІ век ...

Преди да излезе на разходката си из българската столица крал Иван разговаря със сина си, който пребивава в Одрин (положително седалище на българския княз) и се готви да замине за Цариград, тъй като той пък в края на ХХ в. е вече седалище на великия руски княз Александър и там по негова покана българският княз ще присъства „на бдението в „Света София“ и после на гощавката в Александровския южний дворец”. Така е в текста от 1899 г., но очевидно не случайно в редакцията му от 1912 г. Вазов добавя на пръв поглед дребното уточнение на мястото на гощавката – „Александровския южний дворец **на Босфора**” (подч. ИА). Така един от най-видните български почитатели на Русия по най-категоричен начин дава израз на моралната си подкрепа за нейния вековен имперски апетит към Проливите. През 1915-1916 г., когато руският флот братски ще бомбардира българските брегове, а руските войски ще се бият заедно с румънските против българските, за чест на Вазов българофилството му ще се окаже по-силно от русофилството и той ще напише стихотворението „На руските воини” (1916 г.), но четири години преди това прави още една забележителна добавка в текста на разказа си.

След обявяването на независимото Царство България през септември 1908 г., авторът съвсем естествено променя в разказа си титлите крал и кралица (от текста през 1899 г.) на цар и царица. През 1899 г. той не споменава нищо за народността на българската кралица, но през 1912 г. при описанието на образа на българската царица Вазов добавя, че тя е „истинска красива рускиня”...

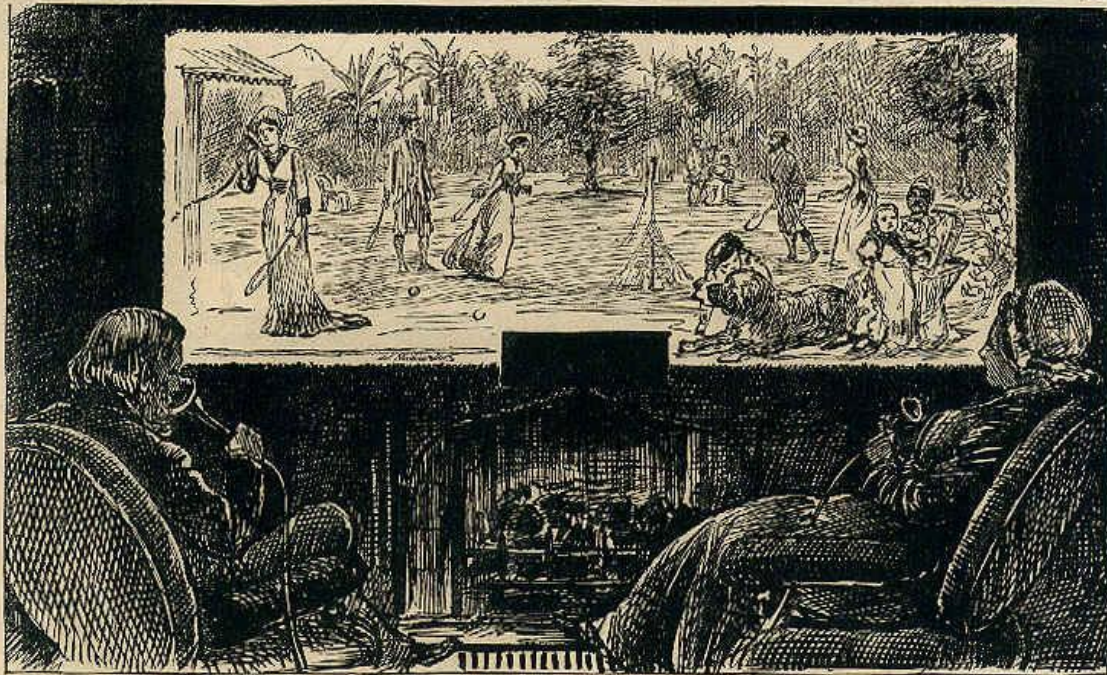
II. По историко-техническия прочит

Морските моменти във Вазовата прогноза за края на ХХ в. слабо вълнуват познавачите и популяризаторите на историята на българската фантастика и тяхното внимание изцяло е насочено към описанието на три технически средства – фоноскопа, фликтвега (флигт-вега) и дори изфантазирания от днешни познавачи влак-стрела, идеята за които все по-

настойчиво се приписва на Ив. Вазов като български принос във фантастиката. Досега обаче нито един автор, на когото се привижда този български принос, не е направил някакво усилие, колкото и скромно да е то, да анализира техническото развитие до декември 1899 г., когато Вазов е писал първата редакция на своя фантастичен разказ, за да установи дали наистина никой преди него не е писал нещо по тези технически средства. Каква е всъщност историко-техническата истина за тях?

1. Фоноскопа

През 1899 г. Вазов публикува следния текст: „Кралят остави депешата и се приближи до апарата на стената, натисна нещо и той издрънка. След една минута апаратът сам издрънка. Кралят тогава си приближи устата до тръбата, а с очите, като гледаше в едно стъкло над нея, извика: ...” През 1912 г. променя титлата на монарха от „крал” на „цар”, но освен това текстът „апарата на стената” става „апарата на стената (фоноскопа)”. Нека оставим настрана терминологичния въпрос, т.к. съществен е понятият, сиреч Вазов описва техническо средство, благодарение на което „абонатите по време на телефонен разговор могат да се виждат, да показват текстове, чертежи, рисунки и др.” [5, с. 345], т.е. авторът представя **видеотелефон**. В разказа липсват данни за размерите на апарата, но приемам, че те са подобни на размерите на тогавашните конструкции на телефони със стенно окачване и тръбата (микрофонът) и „стъкло”-то са **съставна част** на апарата. От това гледище, Вазовото „стъкло” има скромни размери и е твърде необосновано след повече от век да допускаме, че авторът си го представя като съществена част от стената на царския кабинет. Обръщам внимание на евентуалните размери на онова „стъкло” от Вазовия фоноскоп, защото в наши дни без никакъв анализ на техническото развитие до края на XIX в., почитатели на фриволната публицистика вече изфантазират, като как „Вазов пророкува появата на телевизията, видеостената и ... скайпа”. Прочее, подобни спецове изобщо не си правят труда да прочетат в интернет изобилието от материали за ранната история на телевизията, а и едва ли подозират, че един от нейните **професионални** пророци (петнайсетина години преди Вазов), проф. Порфирий Бахметиев, от 1890 г. завежда катедрата по експериментална физика във Висшето училище в София (днес СУ „Св. Климент Охридски”) и Вазов положително го е познавал, но това е друга тема.

EDISON'S TELEPHONOSCOPE (TRANSMITS LIGHT AS WELL AS SOUND).

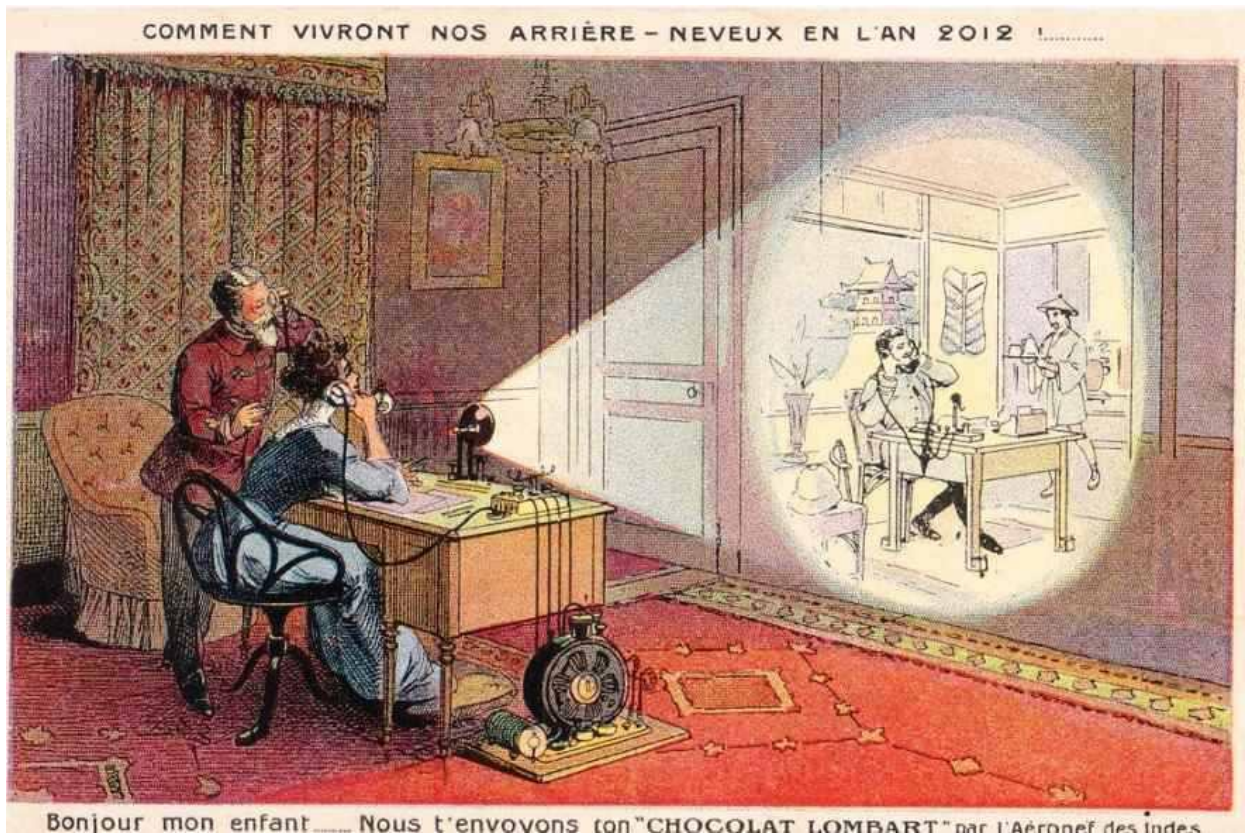
(Every evening, before going to bed, Peter and Peterfamilias sit up on electric camera-obscura over their habrassa mantle-piece, and gladden their eyes with the sight of their Christmas at the Antipodes, and converse gaily with them through the wire.)

Peterfamilias (in Wilton Place). "HEATRICE, COME CLOSER, I WANT TO WHISPER." Benirio (from Ceylon). "YES, PAPA HEAR."
 Peterfamilias. "WHO IS THAT CHARMING YOUNG LADY PLAYING ON CHARLIE'S SIDE?"
 Heatrice. "SHE'S JUST COME OVER FROM ENGLAND, PAPA. I'LL INTRODUCE YOU TO HER AS SOON AS THE GANK'S OVER?"

Телефоноскоп на Томас Едисон, 1879 г. -

http://www.terramedia.co.uk/Chronomedia/years/Edison_Telephonoscope.htm

Идеята за видеотелефонията е известна от поне 1878 г., когато я наричат ... телефоноскоп [6]. Разбира се, преди повече от век Вазов е нямал възможност да ползва интернет, едва ли е следял и **специализирани** издания на английски, френски, немски и т. п. западноевропейски езици. Но той положително е преглеждал известни руски издания. Например през декември 1895 г. в едно от най-известните тогава Санкт-петербургски списания е публикувано описанието на „скеленофонограф”, който изпълнява всъщност функциите на видеотелефон [7].

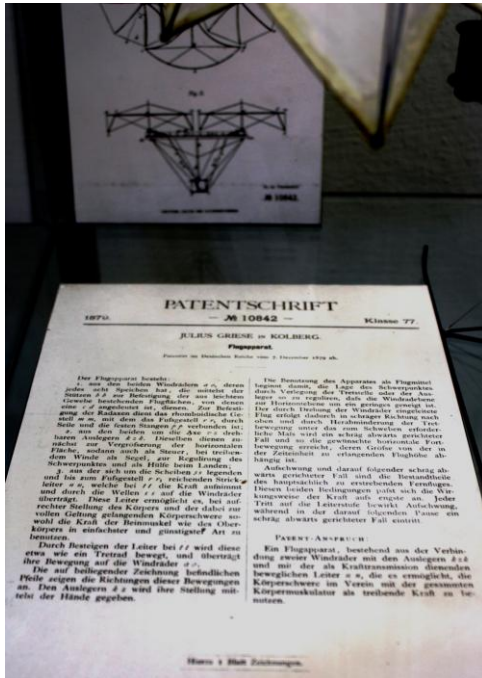

Френска пощенска картичка от 1912 г.

2. Фликтвег (1912 г. – Флигтвег)

През 1899 г. Вазов споменава „новоизобретения инструмент „Фликтвег” (един вид велосипед, движен от каучукови крила)”. Произходът на термина и до днес не е изяснен. Вариантът на изписването от 1912 г. дава основание да предположа, че вероятно е с немски произход: от *fliegt* – лети и *Weg* – средство, начин, способ, път, или *weg* (наречие) – настрана, далеч. Преведено на съвременен език – мускулолет.

Към 1899 г. мускулолетът също не е новост нито като идея, нито като опити за техническа реализация, включително издадени патенти. Поради това ще спестя сведения за историята му до края на XIX в., и само ще отбележа, че в споменатото вече руско списание още през 1885 г. е описан въздушният велосипед на френския инженер Александър Гупил [8], а през 1892 г. в българско списание също е публикувана информация по тази тема, вкл. илюстрации [9], [10].

В ляво: Немски патент № 10842 от 1879 г. за хеликоптер с крачно задвижване на винтовете, съхраняван в Музея на хеликоптера в Бюкебург, Германия -

https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Hubschraubermuseum_B%C3%BCckeberg_2010_0024.JPG

В дясно: Въздушен велосипед (Илюстрация Светлина, 1892, № 4, 88-89)

3. Влак-стрела??

Преди три години автор с волна фантазия приписа на Вазов и това, че през 1899 г. „предвидил и влака стрела и че този транспорт е нещо обикновено (края на ХХ в. – И.А.) за страната”. Това е типичен случай на широко разпространен похват, с който мнозина нашенски вещи тълкуватели най-напред си намислят нещо и после то им се привижда в един или друг източник. По подобен начин въпросният автор уверява читателите: „Цар Иван казва на сина си: „Напусни Одрин и ела тая вечер да изпратим заедно века. Имаш на разположение цели два часа”.

Два часа време, в което княз Константин да се приготви за път, да се качи на влака и да пристигне в София, от там в двореца ... А това означава ни повече, ни по-малко такова влаково разписание, на което биха завидели и съвременните японци. Дори Жул Верн в онова време на пуфкащите, движещите се яваш-яваш тренове, не може да си представи подобна скорост.”

[11]. Обърнете внимание на текста в кавичките „Напусни Одрин [...] цели два часа”. Звучи убедително и как да не повярваш за влака-стрела? Каква е обаче истината?

Във версията на разказа от 1899 г. текстът е следният: „Напусни Одрин и ела тази вечер да изпратим заедно века” [3, с. 155]. Следователно към 1899 г. Вазов изобщо не е разсъждавал за начина на придвижване от Одрин до София в края на ХХ в.

Във версията от **1912 г.** този текст е променен така: „Напусни Одрин и ела тази вечер да изпратим заедно века. **Имаш на разположение цели два часа**” (подч. И. А.) [4]. Нищо повече! **Никъде в текста на разказа Вазов не прави дори намек за транспортното средство, камо ли изрично да споменава влак, трен или нещо от този род!** А към началото на 1912 г. за отсечката Одрин-София освен влака, техниката познава вече и транспортни средства като автомобил и самолет. Автомобилът е навлязъл в страната, а през лятото на 1912 г. ще пристигнат и първите военни самолети. Дори към 1912 г. изминаването с влак на разстояние от 320-330 км за два часа (при липса на гранична и митническа проверка, както очевидно си е представял Вазов) не е в областта на фантастиката (камо ли при предвиждане за края на ХХ в.), ако се отчете фактът, че през октомври 1903 г. в Германия е премината вече границата от 200 км в час [12]. Накратко, в прогнозираното двучасово придвижване от Одрин до София дори да е с влак няма кой знае какъв фантастичен елемент, още по-малко – техническа новост като високоскоростен влак, която към началото на ХХ в. е вече реализирана, макар и само експериментално.

Към началото на 1912 г. най-назад в развитието си като транспортно средство (в сравнение с влака и автомобила) е самолетът. Световният рекорд за авиационна скорост към началото на януари 1912 г. е 145,2 км/час [13]. При тази скорост **още тогава** технически е възможно разстояние по въздуха от 291 км между Одрин и София да се измине **за два часа ...**

Обективният историко-технически анализ на постиженията на техниката в света към края на 1899 г., както и тяхното широко популяризиране в тогавашния български периодичен печат ясно показват, че няма нищо фантастично във фоноскопа и флигтвега, описани преди 115 г. в разказа „Последният ден на ХХ век” от Иван Вазов. Що се отнася до „влага-

стрела”, той изобщо не е споменаван от автора и е плод единствено на недобросъвестен съвременен прочит на Вазовия разказ. От гледище на историографията на техниката няма никакво професионално основание да се приписва на Вазов предсказването на неизвестни до публикуването на разказа технически средства и подобни твърдения имат стойност най-вече на поредното нашенско патриотарско изхвърляне, разчитащо на небезизвестната Гьобелсова пропагандна тактика ... Като патриарх на българската литература Иван Вазов още приживе е заслужил достойното си място в историята на българската култура и не се нуждае от допълнителен и при това фалшив блясък като пророк на технически постижения, известни всъщност в света и България далеч преди него.

Литература

1. **Алексиев, Иван.** По-внимателно с Вазовата фантастика. – ЛИК (Варна), г. IX, № 17, ноем. 2000, с. 2.

2. **Величков, Георги.** Единствена библиография на БГ-НФ. – <http://sf-sofia.com/sf/fenternet.php?rid=128&mesec=1&godina=2004&menu=4&id=2> – Според известния писател, литературен критик и автор на фантастика (Г. В.), „Май че дядо Вазов е имал съмнения (нещо, не съвсем характерно за него) за Качествата на своето произведение, **та го публикува чак през 1912 г., след което то е напълно забравено и пренебрегвано от всички изследователи на Жанра**” (подч. И. А.)...

3. **Панайотов, Филип.** Вестници и вестникари. София, Захарий Стоянов, 2008. 339 с.

4. **Вазов, Иван.** Последният ден на XX век. – <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=14&WorkID=5877&Level=3>

5. **Физико-математическа и техническа енциклопедия. 1 А-Й.** С., Изд-во на БАН, 1990. 1076 с.

6. **Видеотелефон.** – https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%84%D0%BE%D0%BD#.D0.A1.D0.B0.D0.BC.D0.BE.D0.B5_.D1.80.D0.B0.D0.BD.D0.B5.D0.B5_.D1.83.D0.BF.D0.BE.D0.BC.D0.B8.D0.BD.D0.B0.D0.BD.D0.B8.D0.B5

7. **Скеленофонограф.** – Всемирная иллюстрация, г. XXVII, т. LIV, № 1402, 9 дек. 1895, с. 484.

8. **Аэроплен (Летательная машина Гупиля).** – Всемирная иллюстрация, г. XVII, т. XXXIII, № 837, 26 ян. 1885, с. 98.
9. **Въздушний велоципед.** – Иллюстрация Светлина, 1892, № 4, 88-89.
10. **Сухопътний, морский и въздушний велоципед.** – Иллюстрация Светлина, 1892, № 4, 89-91.
11. **Цветанов, Борис.** Вазов пророкува появата на телевизията, видеостената и ... скайпа. – Десант, № 124, 28 септ. 2011.
12. **Hochgeschwindigkeitsverkehr.** – <http://de.wikipedia.org/wiki/Hochgeschwindigkeitsverkehr#Geschichte>
13. **Liste der Fluggeschwindigkeitsrekorde.** – http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Fluggeschwindigkeitsrekorde

Иван АЛЕКСИЕВ